

Islam w Azji Centralnej po 1991 r.

12 marca 2009

Islam w Azji Centralnej po 1991 r. stał się narzędziem wewnętrznej polityki państwa. Podczas, gdy wszystkie państwa regionu oficjalnie pozostają świeckimi, to właśnie w oparciu o religię doszło do ideologicznej zmiany systemowej w poszczególnych republikach.

W początkowym okresie wzmacniania niezależności, w warunkach słabej identyfikacji z państwem, islam stanowił główny element budowania tożsamości narodowej. W społeczeństwach, gdzie większość stanowią muzułmanie (od 70% w Kazachstanie po 97% w Tadżykistanie) liderzy polityczni naturalnie oparli się na religii, jako głównym czynnikiem jednoczącym obywateli. [1] Islam stał się instrumentem w rękach nowej środkowoazjatyckiej nomenklatury, wykorzystywanym przy okazji kulturalnej i gospodarczej odbudowy narodów do budowania ich osobistych wpływów.

Islam najbardziej zadomowił się wśród narodów osiadłych (Uzbeków i Tadżyków), narody o silnych tradycjach koczowniczych (Kazachowie, Kirgizi i Turkmeni) w dużo większym stopniu związani są z tradycjami plemiennymi i przedislamskimi. [2] Choć wykorzystywana przez władze we wszystkich republikach środkowoazjatyckich, prawdziwie polityczne wyzwanie religia stanowi w Kotlinie Fergańskiej, gdzie granice Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu stanowią istną szachownicę.

W początkowym okresie niezależności wszystkie ruchy islamskie w Azji Centralnej miały charakter regionalny i opierały się o miejscowe klany. Tak funkcjonowała partia Alasz w Kazachstanie, próbująca przeciwstawić Nazarabajewowi własnego kandydata na prezydenta i Islamska Partia Odrodzenia

Tadżykistanu, która w walce klanów komunistycznej nomenklatury (kulabskiego i leninabadzkiego) szukała społecznej reprezentacji dla klanów górskich rejonów kraju. Dość charakterystyczne było także usiłowanie wprowadzenia swoich przedstawicieli do władz państwa, czyli działanie w ramach ówczesnego porządku prawnego (stąd ówczesne koalicje opozycji islamskiej z partiami demokratycznymi, akceptującymi islam jako kryterium tożsamości narodowej – Alasz powstała jako islamska partia demokratyczna). W tych latach ruchy islamskie dalekie były od fundamentalizmu. Pojęcie ummy (wspólnoty muzułmańskiej) zawężane było do własnej grupy narodowej. Religia stanowiła głównie źródło odbudowy solidarności społecznej, a nie instytucji politycznych. [3]

Po 1993 roku islam nadal traktowany był jako ośrodek konsolidacji narodowej, ale zauważyć można stopniowe zwiększanie nad nim kontroli państwa, które dopatrywało się w nim źródła tradycjonalizmu, mogącego stać się potencjalnym powodem osłabienia władzy centralnej. Znaczący wzrost poczucie zagrożenia republik regionu przez fundamentalizm przyniosło zdobycie w Afganistanie władzy przez talibów. [4] Jest to moment, kiedy walka z czynnikiem religijnym staje się w Azji Centralnej oficjalna. Za hasło-klucz uznano wahabizm, zaliczając do niego wszystkie niewygodne dla władzy ugrupowania islamskie. W ramach frontu anty-fundamentalistycznego w 1998 roku prezydenci Rosji, Uzbekistanu i Tadżykistanu powołali tzw. trójkę, stawiającej sobie za cel rozprawę ze wszystkimi nowymi nurtami religijnymi w Azji Centralnej. W ten sposób wahabizm stał się elementem nacisku rosyjskich służb specjalnych na rządy republik regionu.

Najostrzejsze represje wobec muzułmanów zastosowano w Uzbekistanie. Zamykano meczety, ograniczano możliwości edukacji religijnej, aresztowano działaczy islamskich. [5] Prezydent Karimow stał się zagorzałym wojownikiem z opozycyjnymi organizacjami islamskimi już od początku lat

dziewięćdziesiątych. Partią, która zaważyła na stosunku Uzbekistanu do religii było ugrupowanie Adalat (Sprawiedliwość). Stawiając sobie za cel walkę z przestępczością i korupcją, przez wprowadzenie własnej policji islamskiej, partia nieuchronnie zmierzała do konfrontacji z władzami. W czasie mityngu w grudniu 1991 r., gdy Karimow starał się uzyskać poparcie muzułmańskiej społeczności w nadchodzących wyborach prezydenckich, [6] Adalat wystąpiła z żądaniem wprowadzenia Uzbekistanu na drogę państwa islamskiego. W kilka miesięcy później, po dojściu do władzy Karimow rozpoczął bezwzględną walkę z członkami Adalat.

Najpełniejszego wyrazu fundamentalizm nabrał w Azji Centralnej w czasie wojny domowej w Tadżykistanie (1992-1997), działalności Islamskiego Ruchu Uzbekistanu (IRU) organizującego zbrojne najazdy na Kirgistan i Uzbekistan z zamiarem wywołania powstania w Kotlinie Fergańskiej i w działalności panislamskiej (tzw. kryzysy batkeńskie) i partii Hizb ut-Tahrir al-Islami (Partii Islamskiego Wyzwolenia). [7]

IRU zostało sklasyfikowane przez władze jako grupa terrorystyczna, posiadająca powiązania międzynarodowe. Przypisywano jej handel narkotykami z Afganistanu i liczne zamachy terrorystyczne (m.in. zamach taszkencki w lutym 1999 r. i porwanie dla okupu japońskich geologów). Rozprzestrzenianie takich informacji służyło moralnej dyskredytacji ruchu jako stanowiącego zagrożenie dla wszystkich państw Azji Centralnej. Wpisując się misję Zachodu walki z międzynarodowym terroryzmem, stanowiło także wygodną scenografię dla ukrycia wewnętrznych posunięć Taszkientu i Moskwy. Ideologia IRU nie jest pewna, wiadomo jedynie że ruch ogłosił świętą wojnę (dżihad) przeciwko reżimowi Karimowa i zapowiedział wprowadzenie po jego obaleniu rządów kalifatu. IRU cieszył się poparciem społecznym, bez którego nie zdołałby przeprowadzić niektórych swoich akcji (zwłaszcza tych w głębi Uzbekistanu). Po rozpoczęciu akcji USA w Afganistanie w 2001 r. informacje na temat losów ugrupowania są niejednoznaczne,

zgodnie z podawanymi wiadomościami śmierć poniósł dowódca ruch (Namangani), a wojska IRU ukryły się w Pakistanie. [8]

Organizacją islamską budzącą coraz większe poczucie zagrożenia w regionie Środkowej Azji jest obecnie Hizb ut-Tahrir (HT). Ugrupowanie, założone na początku lat pięćdziesiątych w Palestynie, pojawiło i rozprzestrzeniło się w regionie Centralnej Azji w latach dziewięćdziesiątych. Dążeniem ruchu jest odrodzenie islamskiego stylu życia – przekształcenie ummy w „prawdziwie” muzułmańskie społeczeństwo przez wprowadzenie szariatu i ustanowienie ogólnoswiatowego kalifatu.

Osiągnięcie tego celu ma obejmować trzy etapy:

1. działalność wychowawczą,
2. współpracę z ummą w celu pełnego podporządkowania się zaleceniom islamu,
3. ustanowienie rządu, który wprowadzi islam do życia społecznego i rozprzestrzeni na świecie.

W wymiarze materialnym ku kalifatowi HT prowadzi działalność edukacyjna, prowadzone pomocowe i dobroczynne programy organizowane na poziomie lokalnym oraz stopniowe przenikanie do struktur państwowych przez budowanie swoich komórek w administracji i gospodarce państwowej.

Głoszona przez Hizb ut-Tahrir koncepcja islamskiego państwa nie pozostawia miejsca dla elementów ładu prawnego typowych dla Zachodniej demokracji. Ruch atakuje zachodnie idee indywidualizmu, jako zagrażające jedności ummy. Wyrzeka się stosowania przemocy, ale nie ponieważ potępia ją jako środek walki, ale z powodu wyboru przez kierownictwo tej taktyki jako drogi osiągnięcia celu. Nie jest to zła polityka, biorąc pod uwagę, że poparcie dla ruchu nieustannie rośnie. Systematyczne informacje na temat ofiar ponoszonych przez jej członków w warunkach jawnego bezprawia ze strony władz utrwała wśród miejscowej ludności obraz organizacji jako jedynej bezinteresownie walczącej o jej sprawy. W oczach sympatyków HT, główny postulat ruchu (ustanowienie kalifatu) realizuje

tęsknotę za ideałami sprawiedliwości społecznej, kraju bez samowoli władz, dotkliwej korupcji i granic, które dotkliwie podzieliły rodziny zamieszkałe w różnych republikach byłego ZSRR. [9] Fenomen HT wskazuje na społeczne i gospodarcze korzenie fundamentalizmu – kryzys demograficzny, rozpad struktur społecznych, kryzys wartości i brak perspektyw wśród środkowoazjatyckich społeczeństw. [10]

Głównym odbiorcą haseł Hizb ut-Tahrir byli początkowo Uzbegy, ale od kilku lat ruch odnotowuje sympatyków także wśród Kirgizów, Kazachów i Tadżyków. Członkami są w ogromnej większości ludzie młodzi. Trudno powiedzieć coś więcej o strukturze ruchu, jako że pozostaje w ścisłej konspiracji. Akcje organizowane przez HT wymierzone są na uzyskanie poparcia wśród miejscowego społeczeństwa (jest to głównie szerzenie ulotek i organizowanie protestów kobiet spokrewnionych z uwięzionymi członkami ruchu). Z kolei informacje przekazywane przez państwowe służby na temat HT, w których (często za pomocą marnej jakości dowodów) partia przedstawiana jest jako organizacja międzynarodowego terroryzmu, skierowane są dla Zachodu i mają stanowić podstawę do legitymizacji obecnych władz jako gwarantów stabilności politycznej w regionie.

Po 2001 roku, gdy świat zaczął formować koalicję przeciwko międzynarodowemu terroryzmowi, ruchy islamskie w regionie środkowoazjatyckim dotknęła fala represji. W jej wyniku nastąpiło zejście zorganizowanych grup do podziemia lub ich przejście na front afgański. Fundamentalizm islamski, walką z którym władze regionu uzasadniają swoje działania wobec wyżej wymienionych organizacji, nie jest w rzeczywistości problemem religii, ale formą społecznego protestu przeciwko dotkliwie odczuwanym przez jednostki warunkom życia. [11] Kryzys gospodarczy, represyjny charakter władzy państwowej i brak ideologicznej alternatywy wzmacniają islam, podobnie jak niski poziom wykształcenia mułłów, którzy nie są w stanie podjąć intelektualnego wyzwania, jakim są ruchy typu Hizb ut-Tahrir.

Na terenie Azji Centralnej obecne są też inne, niefundamentalistyczne organizacje islamskie, o których ze względu na rozmiary tej pracy, nie uda się opowiedzieć szerzej. Należy do nich działalność Sieci Rozwoju Agi Chana, stanowiąca bazę społecznej, gospodarczej i kulturowej przebudowy regionu w duchu budowy społeczeństwa otwartego, gospodarki rynkowej i modernizacji. [12] Wśród elit popularny jest ruch łagodnego islamizmu – nurcular, przykładający dużą wagę do nowoczesnej edukacji i dążący do dialogu między cywilizacjami w celu budowy lepszej przyszłości. Fundamentalizm w Azji Centralnej jest obecny, jednak nie on decyduje o sile i znaczeniu islamu w regionie (poparcie dla skrajnego islamizmu w Azji Centralnej nie przekracza 5%). Kluczowe znaczenie ma rola, jaką religia odgrywa w życiu społecznym, wpływając na postawy i zachowania jednostek i niewielkich społeczności. W ten sposób islam – paradoksalnie – działa konserwująco i stabilizująco na region. [13]

Autor: Magdalena Lejman

Źródło: [Portal Spraw Zagranicznych](#)

BIBLIOGRAFIA

1. V. Ponomarev, Islam v sisteme gosudarstvennoj politiki Uzbekistana i Turkmenistana: 1990-e gody, w: M.V. Iordan, R.G. Kuzeev, S.M. Červonnaâ, Islam w Evrazii, Moskwa 2001.
2. K.Strachota, Islam w Azji Centralnej, w: Islam na obszarze poradzieckim, Prace OSW nr 7, Warszawa 2003 (www.osw.waw.pl; 31.12.2008).
3. S. Zapaśnik, „Walczący islam” w Azji Centralnej. Problem społecznej genezy zjawiska, Wrocław 2006.

PRZYPISY

- [1] S. Zapaśnik, „Walczący islam” w Azji Centralnej. Problem społecznej genezy zjawiska, Wrocław 2006, s. 69.

- [2] K. Strachota, Islam w Azji Centralnej, w: Islam na obszarze poradzieckim, Prace OSW nr 7, Warszawa 2003.
- [3] S. Zapaśnik, „Walczący islam”..., op.cit., s. 82-83.
- [4] Ibidem, s. 87-88.
- [5] S. Zapaśnik, „Walczący islam”..., op.cit., s. 93-95.
- [6] V. Ponomarev, Islam v sisteme gosudarstvennoj politiki Uzbekistana i Turkemnistana: 1990-e gody, w: M.V. Iordan, R.G. Kuzeev, S.M. Červonnaâ, Islam w Evrazii, Moskwa 2001, s. 344.
- [7] K. Strachota, Islam..., op.cit.
- [8] S. Zapaśnik, „Walczący islam”..., op.cit., s. 102-112.
- [9] S. Zapaśnik, „Walczący islam”..., op.cit., s. 113-155.
- [10] K. Strachota, Islam..., op.cit.
- [11] S. Zapaśnik, „Walczący islam”..., op.cit., s. 18.
- [12] K. Strachota, Islam..., op.cit.
- [13] Ibidem.